

TÜRKİYE'YE YÖNELİK AVRUPA BİRLİĞİ MALİ YARDIMLARI VE ADAY ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Yrd.Doç.Dr. Habib YILDIZ*

Arş.Gör. Fatih YARDIMCIOĞLU**

I. GİRİŞ

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren daha güçlü bir mali yapıya kavuşmak ve ortak bir politika oluşturmak amacıyla hem üye hem de aday ülkeler için bir takım şartlar ileri sürmektedir. Bu şartların ülkelerin kendi dinamikleriyle yerine getirebilmesi zor olacağından Avrupa Birliği kendi kaynaklarından ilgili ülkelere mali yardımda bulunmaktadır. Bu mali yardımlar ise, üye ülkelerin yararlandığı fonlar, genişleme sürecinde yer alan aday ülkelerin yararlandığı fonlar ve Avrupa Birliğinin değişik nedenlerle ilişkide bulunduğu ülkelere sağladığı yardımları içeren fonlardan oluşmaktadır.

Türkiye'de Avrupa Birliğine aday olmak için 1963 yılında imzaladığı Ankara Anlaşmasından itibaren diğer aday ülkeler gibi Avrupa Birliğinin bu mali yardımlarından yararlanmaktadır. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği ile mali ilişkileri ve bu güne kadar yararlanmış olduğu mali yardımlar Birliğe üye olmak isteyen diğer ülkelere sağlanan destek ve mali yardımlardan oldukça farklılık arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı da, Avrupa Birliğinin üye ve aday ülkelere ne tür mali yardımlarda bulunduğunu tespit etmek ve bu güne kadar Türkiye'nin bu mali yardımlardan ne ölçüde yararlandığını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde Avrupa Birliği mali yardımları hakkında genel bilgiler verilmiş ve konu Birlik içi mali yardımlar ve Birlik dışı mali yardımlar olarak incelenmiştir. İkinci bölümde AB'nin 40 yıllık süreçte Türkiye'ye yönelik olarak yapmış olduğu hibe ve

---

* Sakarya Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü.

** Sakarya Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü.

kredi nitelikli mali yardımların niteliği ve niceliği üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise Avrupa Birliğinin Türkiye'ye bu güne kadar sağlamış olduğu bu mali yardımların Birliğe aday ülkelere sağlanan yardımlar ile karşılaştırılması yapılmıştır.

II. AB MALİ YARDIMLARI

Avrupa Birliğinin üye ve aday ülkelere yapmış olduğu mali yardımlar Birlik için mali yardımlar ve Birlik dışı mali yardımlar olarak iki gruba ayrılarak incelenebilir.

A. Birlik İçi Mali Yardımlar

1. Amacı ve Önemi

Kuruluş amacı, ekonomik ve sosyal açıdan dengeli, kalkınmış ve barış içinde bir bölge temini olan AB, çok farklı ekonomik ve sosyal yapılarla sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bölgeler arasında da çok belirgin olan bu farklılıklar AB'yi, zayıf bölgelere yardımda bulunmaya itmektedir (DPT, 1993). Birlik içerisinde bölgeler arası gelişmişlik açısından önemli farkların bulunması ve bu farklılıkların zaman içerisinde devam etmesi AB'nin bölgesel kalkınmaya yönelik bir politikaya sahip olmasının rasyonelini oluşturmaktadır (EUa). Uzun ömürlü bir AB'nin mümkün olabilmesi için bu yardımlar gerekli görülmektedir. Ayrıca bu husus, diğer komşu ülkeler ve bölge ülkeleri için de geçerli olan bir uluslararası gerçektir. Güçlü ve zayıf ekonomilerin bir araya gelmesi sonucu kurulan AB'de dengeli bir gelişmeyi sağlamak, ancak dayanışma ilkesinin hayata geçirilmesi ve telafi mekanizmalarının çalıştırılmasıyla sağlanabilecektir. Devletlerin kayıplarını doğrudan telafi etmekten ziyade, bölgesel farklılıkların giderilerek refah düzeyinin tüm birlik dahilinde uyumlaştırılması anlamına gelen "Dayanışma İlkesi"ni hayata geçirmek için Topluluk içinde, "Yapısal Fonlar" ve "Uyum Fonu", aday ülkeler için ise PHARE¹, ISPA² ve SAPARD³ programları kullanılmaktadır (Gençkol, 2003: 1-6).

---

¹ Poland and Hungary: Action for the Reconstruction of the Economy

² Instrument for Structural Policies for Pre-Accession

³ Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development

Dayanışma ilkesi⁴; Gümrük Birliği, Ortak Ticaret Politikası, Genel Dayanışma Sistemleri ve Telafi yöntemleri olmak üzere üç temel üzerine oturtulmuştur (EUa). Bu ilke çerçevesinde yapılan yardımların üye ülkelere dağılımına bakıldığında, ekonomisi zayıf ülkelere öncelik verildiği görülmektedir. Bunun neticesinde de AT'ye üye olarak giren zayıf ekonomili ülkeler, mali yardımların da büyük katkısıyla zaman içinde kayda değer ilerlemeler göstermiştir (Sakal ve Ay, 2004: 378). Bu durum aşağıdaki tablodan da görülmektedir.

Tablo 1: Bazı Üye Ülkelerin Üye Olmadan Ve Olduktan Sonraki Kişi Başına Gelirleri (AB Ortalamasının Yüzdesi Olarak)

Ülke	Üyelik Tarihi	Üyelik Tarihindeki Kişi Başına Gelir	2000 Yılı Kişi Başına Milli Gelir
Yunanistan	1981	43	65
İspanya	1986	54	84
Portekiz	1986	25.5	60
İrlanda	1973	55.2	119

Kaynak: Bilici, 2004: 66

Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1981 yılında birliğe üye olan Yunanistan'ın üyelik tarihindeki kişi başına milli geliri AB'deki kişi başına düşen milli gelirin % 43'üne tekabül ederken, bu oran 2000 yılında artarak AB'deki kişi başına düşen milli gelirin % 65'ine ulaşmıştır. Aynı şekilde 1973 yılında üye olan İrlanda'nın milli geliri en fazla artışı göstererek 2000 yılında AB'deki kişi başına düşen milli gelirin % 119'una ulaşmış ve AB ortalamasının üzerine çıkmıştır.

2. Mali Yardım Olanakları

Uyum içerisinde kalkınma amacına yönelik AB mali yardımları esas olarak iki kaynaktan yapılmaktadır. Bu kaynaklar; topluluk bütçesi hibeleri ve Avrupa Yatırım Bankasının uygun koşullu kredileridir. Bunların dışında sağ-

⁴ Dayanışma İlkesinin hukuki temellerini, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT) Kuran Antlaşma (md. 54), Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma (md. 2,3 ve giriş bölümü) ve daha sonra Avrupa Tek Senedi (md. 130D), Avrupa Birliği Antlaşması (md. 130A) ve Amsterdam Antlaşması (md. 158-162) oluşturmaktadır. (Avrupa topluluklarını kuran temel anlaşmalar için bakınız; DPT 1993, "Avrupa Topluluğu İle İlişkiler", Ağustos, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>).

lanan bazı mali yardımlar da söz konusu olmasına rağmen bunlar topluluk yardımları içinde önemli bir yere sahip değildir (World Soc.web, 2004).

a. AB Bütçesinden Sağlanan Mali Yardımlar

1) AB Bütçesinin Tarihi Gelişimi ve Yapısı

Ekonomik bütünleşmenin yanı sıra siyasi ve sosyal bütünleşmeyi de hedefleyen AB'nin bu hedeflerine ulaşabilmesi için Birlik tarafından belirlenen ortak politikaları⁵ gerçekleştirmesi ve bunun için bazı harcamaları yapması gerekmiş ve bu yüzden bir takım gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu gelir ve harcama kalemleri, üye ülkelerin ulusal bütçe sistemleri haricinde, bağımsız bir topluluk bütçesinin varlığını gerekli kılmıştır (Oktayer, 2002: 255). AB bütçesi bu anlamıyla Birlik çerçevesinde üye ülkeler tarafından ortaklaşa belirlenen siyasi ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmek üzere kullanılan en etkili araçlardan biri olmuştur. Bu anlamda bütçenin önemli bir bölümü üye ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik farkını azaltacak, siyasi ve ekonomik bütünleşmeyi kuvvetlendirecek ortak politikaların finansmanı için kullanılmıştır (Aydın, 2004).

1967 yılında yürürlüğe giren Füzyon Anlaşması'na (Merger Treaty) kadar, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) bütçesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) bütçesi ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) bütçesi olarak birbirinden bağımsız nitelikli kurumların ayrı ayrı hazırladıkları ve uyguladıkları çoklu bütçe sistemi sözkonusu idi. Ancak 1967 yılından sonra anılan anlaşma ile Birliğin bu sistemi değiştirilmiş (Oktayer, 2002: 255) ve Birliğin bütçesi AKTC bütçesi ve Genel bütçe olarak ikiye ayrılmıştır (Karaca, 2002: 42).

Bu bütçelerin birleştirilmesinin ardından Roma Antlaşmasınının 201. maddesinde belirtilen doğrultuda, mali özerklik konusunda çalışmalar yapılmış, bütçenin kendi gelirlerine kavuşturulması ve bütçe üzerinde Avrupa Parlamentosunun yetkilerinin artırılması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Daha önceden üye ülkelerin katkılarıyla beslenen topluluk bütçesi 21 Nisan 1970 tarihinde kabul edilen ve 1 Ocak 1971 tarihinde yürürlüğe giren Lüksemburg Antlaşması ile genel bütçe ve AKÇT işletme bütçesi olmak üzere iki ana kaleme indirgenmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda bütçe, kendi öz kaynaklarına kavuşmuştur (Karaca, 2002; 48). AB bütçesinin gelir kalemleri büyük oranda üye ülkeler tarafından sağlanan kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklarının seviyesi, oy birliği ile alınan ve üye ülke parlamentolarınca onaylanan Konsey

⁵ Finansmanı sağlanan bu ortak politikalar; Tarım Politikası, Yapısal Politikalar, Araştırma-Çevre- Ulaştırma gibi politikalarından oluşmaktadır (Bilici 2004:65).

kararı ile belirlenmektedir (Aydın, 2004). Bu öz kaynaklar özellikleri itibariyle, üye ülkelerin yetkili organlarınca ayrıca karar alınmasına gerek kalmaksızın, doğrudan Birlik bütçesinin finansmanı kapsamına giren gelirlerdir (Oktayer, 2002: 256).

Yapılan bu düzenlemelerden sonra Topluluk bütçesinin gelir kalemleri; Tarım ürünleri ithalatından alınan vergiler, gümrük vergileri, şeker ve glikoz vergileri, üye ülkelerin topladıkları katma değer vergisinin belli bir oranı ve gayri safi milli hasıla katkısı olmak üzere 5 gelir kaleminden oluşmaktadır (ECa).

Konsey, ayrıca, GSMH katkı payı olarak adlandırılan bu kalemden üye ülkelerin ödeyecekleri katkı paylarının; 1988'de % 1.15, 1989'da % 1.17, 1990'da % 1.18, 1991'de % 1.19, 1992 ve izleyen yıllarda % 1.20 oranlarında olmasını da kararlaştırmış ve üye ülkelerin GSMH katkı payı olarak adlandırılan bu kalemden ödeyecekleri toplam tutarın Topluluk GSMH'sinin yüzde 1.20'sini aşamayacağını da hükme bağlanmıştır. Avrupa Toplulukları Bütçesinin öz kaynaklarla finanse edilmesine yönelik son düzenleme ise, 12 Kasım 1994 tarihli Konsey Kararı ile yapılmıştır. Bu düzenleme ile Bütçenin gelir kalemleri bir öncekinde olduğu gibi aynen muhafaza edilmiş, ancak, KDV katkı payı oranı, kademeli olarak yüzde 1'e indirilirken, GSMH katkı payı yüzde 1.27'ye yükseltilmiştir (DPT, 1998: 8).

AB bütçesinin harcama boyutuna bakıldığında, bütçe harcamalarının Avrupa entegrasyonu sürecinde büyük ölçüde arttığı ve çeşitlendiği görülmektedir. 1968 yılında yaklaşık 1.5 milyar Ecu'lük bir hacme sahip olan bütçe (DPT, 1998: 27). 2003 yılı itibariyle de 102 milyar Euro'nun üzerine çıkmıştır (Bilici, 2004: 68). AB'nin yeni önceliklerinin uygulamaya konabilmesi için AB Bütçesinin 2013 yılında 153 milyar Euro olması öngörülmektedir (Aydın, 2004).

Birlik bütçesinden yapılan harcamalar Birliğin ortak politikalarının bir yansımasını ifade etmektedir (Oktayer, 2002: 260). Bu doğrultuda harcama hesabı altı bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm Parlamentonun, ikinci bölüm Konseyin, üçüncü bölüm Komisyonun, dördüncü bölüm Adalet Divanının, beşinci bölüm Sayıştay'ın ve altıncı bölüm Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesinin harcamalarını kapsamaktadır (Karaca, 2002: 46).

Bütçe harcamalarının yapılmasından Komisyon sorumlu olmakla birlikte, uygulamada üye ülkelerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır (Şahin). Özellikle orak tarım politikası (OTP) ve yapısal fonlarla ilgili harcamalarda üye ülkeler önemli bir role sahiptirler. Tarımsal destek ödemeleri doğrudan üye ülkeler tarafından yapılmakta, yapısal fonlar alanında ise miktar ve koşullar

Komisyon tarafından tespit edilmektedir. Üye ülkeler ise finanse edilecek projeleri seçmektedir. Bütçe harcama kalemlerindeki ödemelerin % 80'i üye ülkeler tarafından yapılmaktadır. İç politika alanındaki harcamalar ise doğrudan Komisyon tarafından yapılmaktadır (Aydın, 2004).

AT bütçesi birden fazla yıla yayılan mali planlar (mali perspektif) şeklinde hazırlanmaktadır. Mali plan uygulaması Komisyon, Parlamento ve Konsey tarafından ortaklaşa kabul edilmektedir (DTM, 1999). Bu uygulamayla 5-7 yıllık süreler içinde temel bütçe büyüklükleri tespit edilmekte ve bütçeye çok yıllık tavanlar konularak AB'nin harcamalarının kontrolü amaçlanmaktadır (Aydın, 2004). Şu ana kadar 1988 yılı ile 2006 yılları arasında kalan 19 yılı kapsayan 3 adet mali plan hazırlanmıştır. Komisyon 2007-2013 arasındaki 7 yıllık dönemi kapsayacak yeni mali planla ilgili bildirimini Konsey'e ve Avrupa Parlamentosu'na sunmuştur. İlk iki mali planın büyüklüğü 769 milyar Euro, son mali planın büyüklüğü ise 640 milyar Euro olarak belirlenmiştir (ECb).

AT bütçesi kaynaklarının paylaşılması ile ilgili tartışmalar 2006 yılından sonrası için hazırlanacak mali planla ilgili olarak devam etmektedir. Dördüncü mali plan döneminde üye sayısının 27'ye çıktığı düşünüldüğünde mali yardımlardan yararlanan ülkeler kategorisinde ve kapsamında büyük değişiklikler olması kaçınılmazdır. Yeni aday ülkelerin AB'ye katılımıyla AB GSYİH ortalaması aşağı inecek, bu durumda bugüne kadar Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonundan (ABKF) yararlanma hakkı olan ülkeler bu fondan yararlanma hakkını kaybedecektir (Bilici 2002). Mevcut bütçeden yardım alan ülkeleri olumsuz yönde etkileyecek olan tüm bu hususların yanı sıra Türkiye'nin de üyelik hakkı için müzakerelere başlamış olması dolayısıyla mevcut durum daha dramatik bir hale gelecektir. Bu durum, 2007'den itibaren uygulanacak mali planın kabulünün sancılı geçeceğini göstermektedir.

Topluluk bütçesinden 1982-2000 döneminde bütçeye en fazla net katkıyı sırasıyla Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya, Belçika gibi Topluluğun gelişmiş ülkeleri sağlamış, aynı dönemde bütçeden en fazla net yarar sağlayan ülkeler ise sırasıyla, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi Topluluğun az gelişmiş ülkeleri olmuştur (ECf).

2. AB Bütçesinin Harcama Fonları

AB bütçesinin en önemli gider kalemi fonlardan oluşmaktadır. Günümüzde bütçenin önemli bir bölümünü oluşturan bu fonlar, Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu - Garanti Bölümü (ATYGF-GB) ile Yapısal fonlardan oluşmaktadır. Yapısal Fonlar ise kendi arasında, Avrupa Bölgesel Kalkınma fonu (ABKF), Avrupa Sosyal Fonu (ASF), Avrupa Tarımsal Yönverme

ve Garanti Fonu- Yönverme Bölümü (ATYGF-YB) ve Balıkçılık Sektörü İçin Mali araçlar (BSMA) olarak dört fondan oluşmaktadır. ATYGF-Garanti Bölümü Topluluk Bütçesinin (bütçe harcamalarının) yaklaşık yüzde 50'sini teşkil etmekte ve Yapısal Fonlar ise yüzde 32'sini oluşturmaktadır (DPT, 1998: 98).

a. Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu-Garanti Bölümü

Bütçesinin en büyük gider kalemini teşkil eden bu fon, AB ortak piyasa düzenine tâbi tarım ürünlerinin iç piyasa düzenlemelerine yönelik çeşitli müdahaleler için gerekli harcamalarla, iç ve dış fiyatlar arasındaki farkın telafisi yoluyla Topluluk ürünlerinin dünya pazarlarına ihracatını sağlamaya yönelik iadelerin finansmanına mali destek sağlamaktadır. Bu Fon, AB'nin Ortak Tarım Politikasının (OTP) 1958 yılından beri en önemli uygulama aracı olarak, Birliğin belirlediği kurallar çerçevesinde, temel tarımsal ürün piyasalarının düzenlenmesine katkılarda bulunmaktadır (DPT, 1998: 28).

AB, OTP çerçevesinde bitkisel ürünler, hayvansal ürünler ve diğer harcamalar olmak üzere üç temel başlık altında toplanan alanlarda, piyasaların düzenlenmesine katkılarda bulunmaktadır (World Bank, 2001). Fonla Topluluk-taki tarım ürünleri fiyatlarında istikrar sağlanmaya çalışılmakta, bunun için ithalat vergileri, ihracatta yardımlar ve fiyat destekleri sağlamak gibi mekanizmalar kullanılmaktadır (DPT, 1998: 29).

b. Yapısal Fonlar

Yapısal fonların amacı AB'yi oluşturan devletlerdeki ekonomik gelişme, yaşam standartları ve istihdam oranı farklılıklarını gidererek hep birlikte dengeli ve mümkün olduğunca eşit bir refah düzeyini sağlamaktır. Bu doğrultuda geri kalmış bölgeleri kalkındırmaya yönelik olarak başvuru olan bu fonlar günümüzde bütçenin yüzde 37,5'ini oluşturmaktadır. Bu büyüklüğün önümüzdeki yıllarda tarım harcamalarının azalmasına paralel olarak daha da artması beklenmektedir (AK web sayfası).

Bu fonların gelişimi ilk olarak topluluğu kuran Roma Anlaşması ile Sosyal Fonun kurulmasına karar verilmesiyle başlamış, bunu 1962 yılında kurulan Avrupa Tarımsal yönverme ve Garanti Fonu-Yönverme Bölümü ve 1975 yılında kurulan Arupa Bölgesel Kalkınma fonu izlemiş, 1989 yılında ise yapısal fon faaliyetlerinin birbirleriyle ilişkilendirilmesi kararlaştırılmış ve 1994 yılında da bu fonların tabi olacağı ana kriterler belirlenerek bu alanda tamamen yeni bir yapı oluşturulmuştur (DPT, 1998: 39).

Tek Pazarla birlikte bölgeler arası ekonomik ve sosyal dengesizliklerin artma eğilimine girmesi, Yapısal Fonların önemi bir kat daha artmıştır. Tek tek ülkelerin bölgesel politikalar için ayırdıkları kaynakları, Maastricht Kri-

terlerine uyum sağlamak kaygısıyla önemli miktarlarda kısımları da bu önemin artmasına sebep olmuştur. 1988 yılı Şubat ayında Brüksel'de toplanan Avrupa Konseyi, 1989-1993 dönemi için Yapısal Fonlara toplam 68 milyar Ecu tutarında bir kaynak tahsis etmiştir (Gençkol, 2003:112). Aralık 1993 Edinburg Avrupa Konseyinde tahsis edilen miktar ise 145 milyar Ecu'dur. Yapısal Fonlardan, hemen hemen AB nüfusunun yarısı istifade etmektedir (Bilici, 2004:75). Ancak bu fonlardan en fazla yardımı Yunanistan, İspanya ve Portekiz almaktadırlar. Almanya'nın Doğu Almanya'yı ilhak etmesi ve Doğu Almanya'nın, geri kalmış ekonomisi nedeniyle, bu fonlardan Almanya da yüksek oranda faydalanmaktadır (Gençkol, 2003:13).

AB bütçesinin harcamaları bizzat üye ülkelerin yönetimleri tarafından idare edilmekte ve dağıtılmaktadır. Yapısal harcamalar dört fon arasında dağıtılarak ilgili alanlara tahsis edilmektedir. Bu fonlar; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF), Avrupa Sosyal Fonu'dur (ASF), Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu'nun Yönlendirme Kısımıdır (ATGYF, Y Kısımı) ve Uyum Fonu'dur (DTM, 1999).

2000-2006 mali planında, üye ülkelere yapısal fonlar kapsamında yaklaşık 213 milyar Euro'luk bir mali yardım öngörülmektedir. Topluluk bütçesinin yaklaşık üçte birine tekabül eden bu miktarın yaklaşık 18 milyar Ecu'luk kısmı Uyum Fonu altında iken geriye kalan 195 milyar Euro'luk kısım Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Balıkçılık Yönlendirme için Mali Araç ve Avrupa Tarımsal Yön verme ve Garanti Fonunun Yön verme bölümü için sarf edilecektir (AK web sayfası).

1) Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu- Yönverme Bölümü (ATYGF-YB)

Yapısal düzenlemelere yönelik faaliyetleri destekleyen Yönverme Bölümü ve tarımsal üretimin desteklenmesini sağlayan Garanti Bölümünden oluşmakta olan Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonunu, Roma Antlaşması ile ana hatları belirlenen OTP'nin finansmanını sağlamak üzere kurulmuş bir fondur (DPT, 1998: 63). Bu doğrultuda fon, daha çok kırsal yörelerin altyapısının geliştirilmesi, çiftliklerin ıslahı gibi amaçlara yönelik olarak destek vermektedir (Sakal ve Ay, 2004: 385). Bu yardımların kullanılırken, Topluluk tarafından önceden tespit edilmiş kriterler çerçevesinde hareket edilmektedir.

2) Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu

1975 yılında 724/75 sayılı Konsey Tüzüğü ile kurulmuş olan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF), öncelikle üye ülkelerin geri kalmış bölgelerinin kalkınması için gerekli yardımları sağlamaktadır. Üye ülkelerin hangi bölgelerinin Fon yardımlarından faydalanacağı ise ayrıca belirtilmiştir (DPT,

1998: 69). 1979 ve 1984 yıllarında değişikliklere uğrayan ve yeni düzenlemeler yapılan fonun amaçları AB içinde bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Bundan dolayı AB bütçesinin önemli kısmı bu fon aracılığıyla kullanılmaktadır (Sakal ve Ay, 2004: 384).

3) Avrupa Sosyal Fonu (ASF)

Roma Antlaşması ile kurulan mali organlardan biri de Avrupa Sosyal Fonudur. Anlaşmanın 123. maddesinde fonun; Ortak-pazar içinde işçiler için istihdam imkânlarını iyileştirmek ve bu suretle yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulduğu, görevinin ise; Topluluk içinde istihdamı kolaylaştırmak ve işçilerin coğrafi ve mesleki hareketliliğini artırmak olduğu belirtilmiştir. 124. maddede ise fonun Komisyon tarafından yönetileceği hükme bağlanmıştır (DPT, 1998: 71).

4) Balıkçılık Sektörü İçin Mali araçlar (BSMA)

1994 yılından itibaren balıkçılık sektörüne yönelik olarak bir Fon oluşturulmuştur. Balıkçılığın geliştirilmesi amaçlayan bu fon balıkçılık faaliyetlerine teknik yardım ve finansman desteği sağlanmaktadır. Bu fon ürün kalitesinin geliştirilmesi, hijyenik şartların Topluluk standartlarına yükseltilmesi, çevrenin korunması, işyerlerinde sağlık ve güvenlik kalitesinin yükseltilmesi gibi hususları da dikkate alarak kaynaklarını etkin kullanmaya çalışmaktadır (Sakal ve Ay, 2004; 385).

5) Uyum Fonu

Maastricht Antlaşmasından sonra uygulanması düşünülen bu Uyum Fonu, 1993 yılı bütçesine konularak ilk defa resmileştirmiştir. Fonun amacı, topluluğun en fakir ülkelerinin hızla kalkınmalarını sağlamak ve ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal uyumun geliştirilmesini mümkün kılmak ekonomik ve sosyal gelişmeyi teşvik etmek, ülkeler ve bölgeler arasındaki yaşam farklılıklarının ortadan kaldırmaktadır (ECe).

b. Avrupa Yatırım Bankasından Sağlanan Mali Yardımlar

Avrupa Yatırım Bankası (AYB), 1958 yılında Roma Antlaşması ile kurulmuş bağımsız bir bankadır. Bankanın az gelişmiş bölgelerin gelişmesine yönelik projelerin finansmanı ve kırsal kalkınmayı temin edecek projelerin desteklenmesi şeklindeki görevlerinin yanı sıra Maastricht Antlaşmasıyla getirilen, şirketlerin modernleştirilmesi veya başka yeni üretim alanlarına kaydırılmasına ilişkin projelerin finansmanı gibi görevleri vardır. Bu görevlerle AYB, ekonomik ve sosyal dengeyi gerçekleştirme yönünde krediler vermekte

ve böylece kaynaklarının üçte ikisi Yapısal Fonların kapsamına giren alanlarda kullanılmaktadır (Karluk, 2002: 438-439).

Önemli kısmı enerji, altyapı, sanayinin geliştirilmesi, çevrenin korunması gibi projelerin finansmanında kullanılmakta olan bu kredilerle yatırım harcamasının tamamı değil bir kısmı finanse edilmektedir (Bilici, 2004: 67). Proje harcamalarının tümü AYB tarafından finanse edilmemekte, ilgili üye ülkenin de katkı sağlaması gerekmektedir (Pinheiro, 1998). Kredi şeklinde verilen yardımların alternatif piyasalara göre vadesi daha uzun, faiz oranları ise daha düşüktür. Bu kredilerin yüzde 85-90'ı üye ülkelere, geriye kalanı da üye olmayan üçüncü ülkelere verilmektedir (Bilici, 2004: 67).

Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından 2001 yılında yapılan mali yardımların (açılan kredilerin) büyüklüğü 36.8 milyar Euro'yu bulmuştur. 2001 yılı itibariyle AYB tarafından sağlanan kredilerin % 84.7'si AB üyelerine, % 7.3'ü aday ülkelere, geri kalan % 8'lik kısım ise AKP (Afrika, Karayip ve Pasifik) ülkeleri başta olmak üzere Güney Amerika, Balkanlar, Asya ve Güney Afrika ülkelerine tahsis edilmiştir (ECd).

B. AB'de Dış Yardımlar

AB ilk kurulduğu yıllardan itibaren Birlik dışındaki ülkelere siyasi, ticari ve ekonomik nedenlerle mali yardımlarda bulunmuştur ve halende bulunmaktadır (Dura, 1997). Yardım yaptığı ülkelerle sıkı siyasi ve ticari ilişkileri bulunması, bu ülkelerin genellikle AB'nin eski sömürgeleri olması, Birliğin bu ülkelerle ilişkilerini sürdürmek, bu ülkeleri etkisi altında tutmak ve bu ülkelerin güç merkezlerinin etki alanı içine girmesine mani olmak istemesi ve barış ve istikrar ile ilgili nedenler bu yardımların ana gerekçelerini oluşturmaktadır (Gençkol, 2003: 29).

Bu amaçlar çerçevesinde AB Mali yardımları; Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) Ülkeleri, Merkezi Doğu Avrupa (MDA) Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Ülkeleri ve Asya ve Latin Amerika (ALA) Ülkeleri gibi ülke guruplarına yönelmiştir (Cox and Chapman, 1999). AB mali yardımları bu ülke guruplarına programlar ve yapılan anlaşmalar çerçevesinde sağlanmaktadır. Bunlara örnek olarak şunlar verilebilir; Avrupa Kalkınma Fonu ve Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla AKP ülkelerine, Younde ve Lome anlaşmaları ile Akdeniz Ülkelerine, Ortaklık anlaşmaları ve MEDA döneminde yapılan anlaşmalar ile, MDA ülkelerine PHARE, ISPA ve SAPARD kapsamında mali yardım yapılmaktadır. PHARE Programı ile bu ülkelerin kurumsal yapılanması ve ekonomik ve sosyal uyumu artırılmaya çalışılırken, ISPA Programı ile geniş ölçekli çevre ve ulaştırma yatırımları desteklenmektedir.

SAPARD Programı ile de tarım ve kırsal kalkınma alanlarına katkı sağlanmaktadır (TOBB).

AB bütçesinin yüzde 95'i üye ülkelere mali yardımlar şeklinde kullanılırken, geri kalan yüzde 5'i ise AB'nin dış yardımları kapsamında AB dışındaki çok sayıda ülkeye verilmektedir. Hibe şeklindeki bu yardımlar yanında Avrupa Kalkınma Fonundan (AKF) da üçüncü ülkelere kaynak sağlanmaktadır. Böylece AB açtığı krediler toplamının yüzde 7-10 düzeyindeki bir kısmını da üçüncü ülkelerin kullanımına sunmaktadır. Kredilerin bir kısmı bütçe garantisinde olduğu gibi bazen de faizlerinin belli bir kesimi bütçe tarafından sübvansede edilmektedir (Bilici, 2002).

III. TÜRKİYE İLE MALİ İŞBİRLİĞİ

Türkiye 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu durum Türkiye'yi diğer aday ülkeler karşısında kıdemli bir konuma getirmiştir. Başvurunun ardından AET, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinin tam üyelik için yeterli olmadığını ileri sürmüş ve bir "ortaklık ilişkisi" önermiştir. Bu öneri Türkiye tarafından kabul edilmiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış olan Ankara Anlaşması ile Türkiye ile AET arasında 40 yılı aşkın bir ilişki başlamıştır (Koç). Daha sonra Türkiye 1987 yılında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş ancak bu başvuru kabul edilmemiş, cevaben Türkiye'nin üyelik için ehil (eligible) olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin bu konudaki kararlı tutumu sonucunda AB Aralık 1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin tam üyeliğe aday ülke olmasını kabul edilmiştir (Morgil). 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan görüşmeler sonucunda ise Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakere görüşmelerine başlanmasına karar verilmiştir.

Bazen hızlanma, bazen duraklama, bazen de donma noktalarına gelen AT-Türkiye ilişkilerinde mali ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. AB tarafından Türkiye'ye sağlanan mali yardımlar nitelik olarak, hibe ve kredi şeklinde verilmektedir. Hibe yardımları, esas olarak merkezi ve yerel idareler içinde yer alan çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis edilmektedir. Bu yardımlar; eğitim, sağlık, kültür gibi sosyal amaçlı projelerde kullanılmaktadır. Hibelerle; insan hakları, hukuk devleti ilkesi, demokratik standartların yükseltilmesi gibi AB'nin öncelikli konularıyla ilgili sivil toplum örgütleri projeleri de desteklenmektedir. Kredi şeklinde sağlanan yardımların finansman ise esas olarak Avrupa Yatırım Bankası kaynakları ile yapılmaktadır. Kredilerle kamu kuruluşları yanında özel sektör projelerine de destek verilmektedir. İster hibe şeklinde olsun, ister kredi şeklinde olsun yardımların tamamı proje bazında verilmektedir (Ormanoğlu, 2005: 83)

Türkiye-AB mali ilişkileri, tarihsel özelliklerinden dolayı, gümrük birliği öncesi dönem, gümrük birliği sonrası dönem ve halen içinde bulunduğumuz adaylık dönemi olmak üzere üç dönem şeklinde ele alınabilir.

A. Gümrük Birliği Öncesi Dönem (1964-1996)

AB ile Türkiye arasındaki mali işbirliği, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile başlamıştır. 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasına kadar süren bu devrede Türkiye'ye yönelik dört mali yardım protokolü düzenlenmiştir (AKTT). Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişmesini teşvik etmek amacıyla 1964'ten 1981'e kadar üç ayrı Mali Protokol imzalanmıştır. Söz konusu dönemde yapılan yardımların temel amacı, Türkiye'nin kalkınmasına ve gelişmesine katkıda bulunmaktır (ABGS).

1964 yılından gümrük birliğinin başlamış olduğu yıl olan 1996 yılına kadar geçen dönemde, Türkiye'ye yapılan mali yardımların toplamı 830 milyon Ecu olarak gerçekleşmiştir⁶ (Tablo 2).

Tablo 2: Gümrük Birliği Öncesinde Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar (Milyon Ecu)

Protokol	Dönemi	Toplam Tutar	Kolaylıklılı Kredi/Hibe Miktar Özellikleri		Plyasa şartlı kredi
1. Mali Protokol	1964-1969	17 5	175	Vade: 30 yıl, Ödemesiz dönem: 7 yıl	
2. Mali Protokol	1973-1976	22 0	195	Altyapı için	25
Tamamlayıcı Protokol	(1986)	47	47	Vade: 30yıl, Ödemesiz dönem: 8 yıl	
3. Mali Protokol	1979-1981	31 0	220	Vade: 40yıl, Ödemesiz dönem: 10 yıl	90
Özel İşbirliği	(1980)	75	75	Hibe	

⁶ Toplam yardım tahsisleri 1.433 milyon Ecu'dür. Yardımların gerçekleşme oranı ise yüzde 58'dir.

Fonu					
1993 AB Bütçesi "Türkiye ile İdari İşbirliği"		3	3	Hibe	
4. Mali Protokol (Dondurulmuştur)	1982-1986	(6 00)	(375)	Hibe: 50 milyon Kolaylıklı kredi: 325 milyon	(225)
Toplam	1964- 1995	83 0	715		115

Kaynak: DPT, 2000: 23

Gümrük birliği öncesi dönemde verilen bu mali yardımların 78 milyon Ecu'sü hibe, geriye kalan 752 milyon Ecu'lük bölümü ise kredilerden oluşmaktadır. Kredi kısmının 115 milyonluk kesimi AYB'nin piyasa şartlı kredilerinden, 637 milyonluk kesimi Topluluk destekli kredilerden meydana gelmiştir (AKTT).

Gümrük birliği öncesinde mali protokoller ve diğer şekillerde Türkiye'ye sağlanan bu yardımlar dönemler itibariyle bazı özellikler arz etmektedir.

1. Birinci Mali Protokol (1964-1969)

1964-1969 dönemini kapsayan I. mali protokol kapsamında Avrupa Topluluğu tarafından Türkiye'ye 175 milyon Ecu tutarında düşük faizli Topluluk kredisi yardımı sağlanmıştır (AKTT). Hem kamu hem de özel sektör projeleri çerçevesinde değerlendirilen yardım daha çok altyapı ve sanayi yatırımları için kullanılmıştır (ABGS).

2. İkinci Mali Protokol (1971-1977)

1971-1977 dönemini kapsayan II. mali protokol kapsamında 220 milyon Ecu'lük yardım sağlanmıştır. Bunun 195 milyonu Topluluk kaynaklarından, geri kalan 25 milyonluk kısmı ise Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kaynaklarından karşılanmıştır (ABGS).

Aynı dönemde İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üyelik statüsü kazanmalarıyla birlikte, söz konusu ülkelerin ikinci protokole katkı payı sağlamaları nedeniyle tamamlayıcı bir protokol düzenlenmiştir. 47 milyon ECU'den oluşan bu protokol 1986 yılında yürürlüğe girmiştir (Gençkol, 2003: 157).

3. Üçüncü Mali Protokol (1979-1982)

1979-1982 dönemini kapsayan III. mali protokol kapsamında Türkiye'ye, 220 milyon Ecu'su Topluluk bütçesi kaynaklarından, 90 milyon Ecu'su ise AYB kaynaklarından olmak üzere toplam 310 milyon Ecu'lük yardım sağlanmıştır. Daha çok kamu altyapı projelerine kullanılan yardımın 60 milyonluk kısmı özel sektör projeleri için ayrılmıştır (ABGS).

4. Dördüncü Mali Protokol (1982-1986)

1982-1986 dönemini kapsayan IV. mali protokolle Türkiye'ye 600 milyon Ecu'lük bir yardım öngörülmüştür. Ancak bu mali yardım Yunanistan'ın vetosu nedeniyle kullanılamamıştır (ABGS). Uzun süre tartışılan bu yardım dosyası, sonunda Konseyin uygulanmaması yönünde verdiği kararla rafa kaldırılmıştır. Bu uygulamanın sonucunda 1981-1990 yılları arasında AB – Türkiye mali işbirliği sürecinde durağan bir döneme girilmiştir (Polat, 2004, 62).

5. Özel İşbirliği Fonu (1980)

30 Haziran 1980 tarihinde ortaklık konseyinin kararıyla oluşturulmuş olan bu fon ile Türkiye'nin kalkınma çabasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. IV. mali protokolün yürürlüğe girmesinde yaşanan gecikmenin yol açtığı olumsuzlukların telafi edilmesi için bir anlamda özel işbirliği fonu tesis edilmiş ve bu şekilde III ve IV. mali protokol arasındaki boşluk doldurulmuştur (Şeker, 2004, 85). Bu doğrultuda Topluluk, 1980'de özellikle enerji, sağlık, çevre ve eğitim sektörleriyle ilgili projelerin finansmanında kullanılmak üzere 75 milyon Euro değerinde bir özel yardım paketi hazırlamış fakat 1980 yılındaki askeri müdahale ve insan hakları ihlalleri iddiaları üzerine bu paketin bir bölümü 1987 yılında kadar askıya alınmıştır. Sivil yönetimin işbaşına gelmesinden sonra, geri kalan 29 milyon Euro'luk bölüm "Özel Eylem Programı" adı altında yeniden kullanıma sunulmuştur. Bu program kapsamında, özellikle sağlık, mesleki eğitim ve eğitim alanlarındaki projelerin uygulanması için Türkiye ile Topluluk arasında finansman anlaşmaları imzalanmıştır (AKTT).

6. Körfez Savaşı Dolayısıyla Verilen Krediler

Topluluk, 1991'de, Körfez Savaşı'ndan en çok etkilenen ülkeler için mali yardımda bulunmuş ve bunun bir sonucu olarak, Türkiye, 175 milyon Euro tutarında faizsiz krediden yararlanmıştır (Kaplan, 2002).

7. İdari İşbirliği

1993 ve 1995 yıllarında, Gümrük Birliği hazırlıkları çerçevesinde, idari işbirliği önlemlerine yönelik bir program geliştirilmiş ve Türkiye iki kez 3'er

milyon Euro tutarında mali yardım almıştır. Söz konusu yardımın kullanım alanları Jean Monnet bursları, gümrük görevlilerinin eğitimi, mini iş haftaları, AT ticaret politikası ve OTP konularında eğitim, sosyal konularda işbirliği projeleri ve mevzuat uyumudur. Söz konusu bütçe kalemi, takip eden iki yıl için de öngörülmüştür. Ancak bu da daha sonra AP tarafından bloke edilmiştir (AKTT).

8. Demokrasi, İnsan Hakları ve Sivil Toplumun Güçlendirilmesi

Komisyon, farklı bütçe kalemleri altında, demokrasi, insan hakları ve sivil toplum alanlarında faaliyet gösteren birçok Türk sivil toplum kuruluşuna (STK) mali yardımda bulunmuştur (Ormanoğlu, 2005). 1993'ten bu yana, Türk STK'ları yılda ortalama 500.000 Euro'luk mali yardım almaktadır (TÜSiAD, 2004).

B. Gümrük Birliği Sonrası Dönem (1996-1999)

AB, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren AB-Türkiye Gümrük Birliği anlaşmasının olumsuz etkilerini gidermek amacıyla, Türkiye'ye AB bütçe kaynaklarından ve MEDA programından yardım yapılmasını kararlaştırmıştır (ABGS). Bu kararın ekinde Türk ekonomisinin gümrük birliğine bağlı olarak geçireceği değişiklikler esnasında ihtiyaç duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen tek taraflı Topluluk Deklarasyonu yayımlanmıştır. Topluluk Deklarasyonu ile, Türkiye'ye yapılacak olan mali yardımların amaçları birkaç cümle ile özetlenmiştir. Buna göre; Türk sanayi sektörünün rekabet gücünü artırmak, Türkiye'nin AB ile alt yapı bağlantısını geliştirmek ve Türkiye ve AB ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak amacıyla mali yardım yapılacaktır (Eriş, 2000: 288).

Gümrük birliği sonrası Türkiye'ye yönelik yapılan mali yardımlar özetle şu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Topluluk Mali Deklarasyonunda Yer Alan Yardımlar (Milyon Ecu)

Yardım Kalemi	Miktar	Gerçekleşme	Açıklama
1) Komisyon Yardımı (Hibe)	375	-	Yunanistan tarafından bloke edilmiştir.
2) Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP) Kredi	400	339.5	Tamamlanan tahsisattır.
3) Özel AYB kredileri	750	-	Faaliyata girmemiştir.

4) Akdeniz Ortaklık Program	Hibe	375	376.4	MEDA olarak gerçekleştirilmiştir.
	Kredi	700	205	EUROMED olarak gerçekleştirilmiştir.
5) Makro Ekonomik Yardım		200	-	Acil durumlar için kullanılması gerekmektedir.
Toplam		2.800	% 33	1999 yıl sonu itibarıyla

Kaynak: DPT, 2000: 29

Türkiye'ye yönelik olarak Topluluk mali deklarasyonunda yer alan bu yardımların içeriğine ve kullanım biçimine bakıldığında bazı özellikler arz etmektedir.

1. Bütçe Kaynaklarından Hibe Şeklinde Yardımlar

Gümrük Birliği'nin özel yardımı olan bu yardım ile Gümrük Birliği'nin uygulanmaya konmasından sonraki beş yıllık dönemde kullanılmak üzere 375 milyon Euro tutarında bütçe kaynağı tahsis edilmesi önerilmiştir. Bu öneri, AB Konseyi'nde oybirliği sağlanamadığı için onaylanmamıştır (AKTT).

Bütçe kaynaklı hibe yardımlar kısaca şunlardan oluşmaktadır (ABGS):

- i. *Özel Eylem Programı* : Bütçe kaynaklarından öngörülen bu yardım 375 Milyon Euro hibe ve 750 Milyon Euro krediden oluşmaktadır. Hibe ile ilgili olarak Komisyon tarafından hazırlanmış olan yönetmelik Yunanistan'ın vetosu nedeniyle yasallaşamamıştır. Aynı şekilde, AYB kredisi olarak öngörülen 750 milyon Euro, AYB Governörler Kurulu'nda Yunanistan Maliye Bakanının vetosu nedeniyle kabul edilmemiş ve uygulanamamıştır.
- ii. *Makro - Ekonomik Yardım* : Uluslararası bazı kuruluşların onayıyla gerekli olması halinde 200 Milyon Euro kullanımı öngörülmüştür. Bu yardıma ihtiyaç hasıl olmadığından uygulanmamıştır.
- iii. *İdari İşbirliği Fonu* : 6 Milyon Euro tutarında hibe kullanılmıştır.

2. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası Kapsamındaki Yardımlar (1992-1996)

Gümrük birliği sonrası dönemde mali ilişkilerin canlandırılması ile birlikte yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP) kapsamında Türkiye'ye yapılması öngörülen ancak hayata geçirilemeyen yardımlar uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda, Türkiye'ye yapılan tahsisat 399.5 milyon Euro olmuştur. Bu miktarın 339.5 milyonluk kısmı projelendirilmiş ve onaylanarak kullanıma açılmıştır. Çevre, ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon alanlarındaki projeler, YAP kapsamında finansmanı sağlanabilecek projelerinden oluşmaktadır (Gençkol, 2003: 164).

3. Özel AYB Kredileri

Topluluk bütçesinden karşılanmakta olan bu yardım kaleminin amacı, Türkiye'yi gümrük birliğinin doğuracağı rekabetçi ortama hazırlamaktır. Gümrük Birliği'nin uygulamaya konmasından sonra, Türkiye ekonomisini daha rekabetçi hale getirmeyi amaçlayan bu kredi kapsamında 1996 yılından itibaren beş yıllık bir dönemde kullanılmak üzere AYB tarafından 750 milyon Euro tutarında ek kredi tahsis edilmesi önerilmiştir. Ancak, AYB Yönetim Kurulu'nda oybirliği sağlanamadığı için, program uygulanmaya konmamıştır (AKTT).

4. MEDA Programı

MEDA Programı, Avrupa-Akdeniz İşbirliği'nin uygulanmasındaki temel mali yardım mekanizmasıdır (Karauçak, 2000: 40). MEDA kapsamında yapılacak yardımlar, hibe ve kredilerden oluşmaktadır. Toplam 5.5 milyar Euro tutarındaki MEDA yardımlarından Türkiye, 700 milyon Euro'ya kadar yararlanabilecektir. Ortaklığın üyelerinden biri olan Türkiye, 1996 yılından beri AB kaynaklarından yararlanmaktadır. Helsinki öncesi dönemde mali yardımların toplamı hibe olarak 376 milyon Euro'yu bulmaktadır. (AKTT) Ağustos 1996'da yürürlüğe giren MEDA ile ilgili Konsey Tüzüğünde 3.4 milyar Ecu hibe olarak belirlenmiştir (Gençkol, 2003: 166). 1999 yılı sonu itibarıyla, Türkiye'ye ayrılan bu hibenin tamamı, ekonomik istikrar, sosyo-ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesini amaçlayan ikili projelere taahhüt edilmiştir. Türkiye, ikili işbirliğinin yanı sıra MEDA kapsamında desteklenen Kültürel Miras Programı, Gençlik Eylem Programı, Görsel-İşitsel İşbirliği Programı, EUMEDIS ve SMAP gibi çeşitli bölgesel programlardan da faydalanmaktadır (AKTT). Türkiye 1996-1999 döneminde MEDA fonlarından yıllık olarak 90 milyon Euro'nun üzerinde bir miktara tekabül eden toplam 376 milyon Euro tutarında yardım almıştır (DTM, 1999).

Akdeniz ülkeleri için geliştirilen EUROMED adı verilen ayrı bir düzenleme çerçevesinde, MEDA I kapsamında 1997-2000 dönemi için Türkiye'ye 205 milyon Euro'luk bir AYB kredisi tahsis edilmiş ve kullanıma geçilmiştir (ABGS). AYB, Türkiye'de özellikle çevre, altyapı, enerji ve telekomünikasyon alanlarındaki projelere kredi sağlamaktadır. AYB'nin kredi sağladığı kimi projeleri, AB de faiz sübvansiyonu sağlamak yoluyla desteklemektedir. Örneğin, Tarsus'un atık su sisteminin rehabilitasyonu projesine AYB 38 milyon Euro kredi verirken, AB 9.5 milyon Euro'luk faiz sübvansiyonu sağlamıştır. AYB, Türkiye'deki ticari bankalara global krediler vermek yoluyla, küçük ve orta boy işletmeleri de desteklemektedir (AKTT). 1995-2000 döneminde uygulanacak EUROMED kapsamında da Akdeniz ülkelerine toplam 2.310 milyon Euro tutarında kredi imkanı sunulmuştur (Karauçak, 2000: 40).

5. İdari İşbirliği Fonu

İdari işbirliği fonu kapsamında Türkiye tarafından 6 Milyon Euro tutarında hibe kullanılmıştır (ABGS).

Ayrıca aşağıdaki konularda da Türkiye'ye yardımda bulunulmuştur (AKTT);

- i. *Uyusturucuyla Mücadele*; Türkiye, 1996-1999 arası dönemde uyusturucuyla mücadele faaliyetleri için toplam 760.000 Euro tutarında Topluluk yardımından faydalanmıştır.
- ii. *Nüfus Politikaları ve Aile Planlaması*; Türkiye, 1992-1998 arası dönemde, nüfus politikaları ve aile planlaması faaliyetlerine yönelik olarak 3.3 milyon Euro tutarında mali yardım almıştır.
- iii. *LIFE-Üçüncü Ülkeler*; Türkiye, 1992-1999 arası dönemde, Life-Üçüncü Ülkeler ve "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çevre" programları kapsamında desteklenen çevre projeleri için 4.9 milyon Euro mali yardım almıştır.
- iv. *HIV/AIDS*; 1994-1998 arası dönemde Türkiye HIV/AIDS ile mücadele kapsamındaki girişimler için 682.000 Euro yardım almıştır.
- v. *Şap Hastalığına Karşı Aşılama*; Topluluk, Türkiye'nin batısında görülen şap hastalığının önüne geçmek amacıyla, Türkiye'ye acil olarak bol miktarda aşı bağışlamıştır.

Topluluğun tek taraflı deklarasyonu ile Türkiye'ye taahhüt ettiği bu yardımlar gerek miktar gerek nitelik olarak yetersiz kalmıştır. Bu durum kamu oyunda eleştiri konusu olmuştur. Kaldı ki taahhüt edilen yardımların önemli bir kısmı da verilmemiştir (Polat, 2004: 64).

C. 1999 Helsinki Döneminden Bu Yana Mali Yardımlar (1999- 2006)

Aralık 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi ile Türkiye- AB arasındaki katılım öncesi mali işbirliği başlamıştır. Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin diğer 12 ülke gibi aday ülke ilan edilmesi, Türkiye'nin mali yardımlardan yararlanma olanaklarını da genişletmiştir (Mal. Bak. 2004). Esas olarak Türkiye'nin adaylık sürecinde tam üyeliğe hazırlanmasını kolaylaştırmaya yönelik eylemlerde kullanılmak üzere planlanmış olan bu yardımlarda Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programda belirlenen konulara öncelik verileceği belirtilmiştir (Bilici 2004: 94). Ancak Türkiye aday ülkelerin 2000-2006 döneminde yararlanacağı PHARE, ISPA ve SAPARD programlarından yararlanmayı beklerken, AB'den gelen yanıt olumsuz olmuştur. Gerekçe olarak da söz konusu programların bütçelerinin kesinleştiği ve değiştirilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu duruma karşılık Türkiye için MEDA programına ilaveten yeni kaynaklar oluşturulacağı ifade edilmiştir (Gençkol, 2003: 172).

Adaylık döneminde, MEDA II programından, deprem yardımlarından ve katılım stratejisi yardımlarından yararlanacak olan Türkiye'ye sağlanan bu yardımlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Adaylık Sürecinde AB'den Sağlanacak Mali Yardımlar (1999-2006, Milyon Euro)

Adaylık Sürecinde Sağlanacak Mali Yardımlar	Dönem	Taahhüt			Açıklama
		Hibe	Kredi (AYB)	Toplam	
-MEDAII	2000-2006	890		890	2000 yılı için 176 milyon ve 2001 yılı içinse 167 milyon Euro projelere tahsis edilmiş ve kullanıma başlanmıştır.
-Gümrük Birliğini Güçlendirme için Avrupa Stratejisi	2000-2002	15		15	13 milyon Euro'su Türk sanayinde kalitenin artırılması projesine, 2 milyon Euro'su ise GAP Bölgesel Gelişimi projesine tahsis edilmiştir.

-Ekonomik Sosyal Kalkınma için Avrupa Stratejisi	2000-2002	135		135	45 milyon Euro GAP bölgesel gelişimi projesine tahsis edilmiştir.
-Euomed	2000-2006	-	1.470	1.470	Kredi proje bazında kullanılmaya başlanmıştır.
-AYB Yeni Kredi Paketi	2001-2003	-	450	450	Paketin 90 milyon Euro'luk kısmı kullanılmıştır.
-Katılım Öncesi Kolaylığı Fonu	2000-2003				Proje görüşmeleri devam etmektedir.
-Euro-Med Ortaklık Kredi Kolaylığı	2001-2006				Proje görüşmeleri devam etmektedir.
-Deprem Yardımları					
(i) Acil Yardım	1999	30	-	30	Tamamı kullanılmıştır.
(ii) Deprem sonrası rehabilitasyon	1999	1	-	1	Tamamı kullanılmıştır.
(iii) İnsani Yardım (ECHO)	1999	4	-	4	Tamamı kullanılmıştır.
(iv) Türkiye Deprem Rehabilitasyon ve Yeniden İmar Yardımı (TERRA)	2000		600	600	Kredinin kullanılmasına devam edilmektedir.
(v) Akdeniz Ülkelerinde Rehabilitasyon	2000	20		20	Yardımanın kullanılmasına devam edilmektedir.
Toplam		1.095	2.520	3.615	

Kaynak: ABGS

Türkiye'nin 1999 yılında Helsinki'de aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra, adaylık ve üyelik sürecinde gerçekleştirileceği mali yardımların finansmanında kullanması için birtakım mali yardımların sağlanması öngö-

rılmıştır. Bu bağlamda, mevcut Akdeniz İşbirliği Programlarına ilave yeni kaynakların tahsis edilmesi gündeme gelmiştir. Ancak diğer aday ülkelerin faydalanmakta olduğu PHARE, ISPA ve SAPARD yardım programlarına Türkiye dahil edilmemiştir. Bunların yerine katılım stratejisine uygun olarak ilave kaynak yaratılmıştır. Bu dönemde Türkiye MEDA II programının 2000-2006 dönemine dahil edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'ye bu dönemde verilen yardımlar Katılım Öncesi Stratejisi ve MEDA II doğrultusunda yönlendirilmiştir (Polat, 2004: 66).

1. Katılım Öncesi Stratejisi

Katılım Öncesi Strateji, aday ülke açısından, öncelik belirlenmesi, teknik ve mali destek ile tarama yoluyla müzakerelere hazırlık gibi faaliyetleri kapsayan bir çerçevedir. Aday ülkelere, Birliğe katılmalarından önce Topluluk Müktesebatı'na uyum sağlamaları konusunda yardımcı olmaktadır. Katılım Öncesi Strateji, özellikle, Katılım Ortaklıkları, Avrupa Anlaşmaları ile (bu tip anlaşmaları imzalamış olan adaylarla) Topluluk programları ve organlarına katılım üzerinde durmaktadır (AKTT). Türkiye için "Katılım Ortaklığı Belgesi" 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu belge ile, Türkiye'ye verilecek mali yardımların, Türkiye'nin AB müktesebatını uygulamasına yönelik olarak tespit edilen öncelikler doğrultusunda kullanılmasını öngörülmüştür. Bu doğrultuda oluşturulan Ulusal Program 19 Mart 2001 tarihinde, Bakanlar Kurulunda kabul edilerek AB Komisyonuna sunulmuştur (Bülent, 2004, 20-21).

2. Adaylık Dönemi Mali Yardımları

Adaylık dönemindeki Türkiye'ye yapılan mali yardımlar, hibeler ve AYB kredilerinden oluşmaktadır.

a. Hibeler

Türkiye'ye her yıl yapılması planlanan 177 milyon Ecu tutarındaki hibe yardımları MEDA, Türkiye İçin Avrupa Stratejisi, Deprem Yardımları başlıkları altında yapılmaktadır.

- i. Meda II:* Avrupa Komisyonu, Helsinki sonrası dönemde Türkiye'nin faydalandığı mali yardım miktarını arttırmak için bir dizi karar almıştır. MEDA II Programı çerçevesinde, Türkiye'ye 2000-2006 döneminde kullanılmak üzere ayrılmış olan miktar iki katına çıkartılarak, 890 milyon Euro'ya ulaşmıştır (AKTT). Böylece MEDA II fonunun yüzde 15'i Türkiye'nin kullanımına sunulmuştur (Arakon 2002: 34). 2000 yılında Türkiye'ye MEDA II kapsamında ayrılan tutar, 190 milyon Euro'ya karşılık gelmektedir. Türkiye ayrıca, AYB'nin, MEDA II kapsamında Avrupa-Akdeniz Ortaklığına ayırdığı 6.245 milyar Euro tutarındaki kredilerden

de faydalanabilecektir. Türkiye'nin yılda 210 milyon Euro tutarında bir bütçeden yararlanması beklenmektedir (6 yıl için 1.470 milyar Euro). Türkiye'ye ayrılan yardımlar, katılım öncesi hazırlıkları desteklemeyi hedeflemektedir. AB mevzuatına uyum için gerekli kurumsal ve yapısal düzenlemeler temel harcama alanıdır (EUB).

Türkiye'nin MEDA II kapsamında 2000-2002 dönemi için bütçe kaynaklarından sağladığı miktarın yüzde 60'ı altyapı yatırımları ve sektörel politikalar, yüzde 35'i katılım süreci ve yüzde 5'i ise sivil topluma yönelik projeler için öngörülmüştür (Arakon, 2002: 34).

- ii. *Türkiye İçin Avrupa Stratejisi*; Katılım öncesi yardım (Katılım öncesi strateji) şeklinde de adlandırılan bu yardım türü ile aday ülkenin müzakerelere hazırlanmasını sağlamak için Topluluk müktesebatına uyumuna yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Katılım öncesi strateji özellikle, aday ülkelerin çeşitli Topluluk programlarına ve organlarına katılımı üzerinde durmaktadır (Bilici, 2004: 97). 1999'da AB-Türkiye ilişkilerindeki en önemli olay, Türkiye'nin Aralık'ta yapılan Helsinki Zirvesi'nde resmen "aday ülke" olarak kabul edilmesidir. Diğer aday ülkelere uygulanan kriterler, Türkiye için de geçerli olacaktır. Türkiye, adaylık sürecinde reformların desteklenmesi için bir katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır (AKTT). Her yıl 45 milyon Euro olmak üzere 3 yılda (2001-2003) toplam 135 milyon Euro yardım öngörülmüştür. Ayrıca Gümrük Birliğini güçlendirmeye yönelik tedbirlerin uygulanması amacıyla Türkiye'ye 2000-2002 arası dönemde 15 milyon Euro'luk hibe ayrılması önerilmiştir. Konsey, öneriyi 10 Nisan 2000'de onaylamıştır (AKTT).
- iii. *Deprem Yardımları*; AB genel bütçesi "Akdeniz Ülkeleri'nde Rehabilitasyon" başlıklı B7-411 bütçe kalemini de içermektedir. Bu kapsamda, 2000'de, Türkiye'den sunulacak depremle ilgili uygun tekliflerin 20 milyon Euro'ya kadar finanse edilmesi mümkündür (AKTT). Bu çerçevede Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi, 1999 depreminden sonra acil yardım olarak Türkiye'ye 30 milyon Euro tutarında bir yardım yapmıştır. Ayrıca, deprem yaralarının sarılmasına yardım etmek üzere, Aralık 2000'de 20 milyon Euro'luk bir yardım daha yapılmıştır (AKTT).

Bunun yanı sıra AB Komisyonu'nun 12 Şubat 2003 tarihli ve 70 sayılı önerisi ile, hibe yardımlarının tutarının 2004-2006 döneminde artırılması benimsenmiştir.

"Üyelik Öncesi Harcamalar" başlığı altında verilecek bu yardımlar, 2004 yılı için 250 milyon Euro, 2005 yılı için 300 milyon Euro ve 2006 yılı için 500 milyon Euro olmak üzere toplam 1.050 milyon Euro hibe yardımı olarak teklif edilmiştir. Bu yardımların % 30'unun kurumsal kapasitenin artırılması,

% 70'inin de AB Müktesebatının benimsenmesi ile ilgili yatırımlar için kullanılması planlanmıştır (Bilici, 2004: 97).

b. Avrupa Yatırım Bankası Kredileri

1958 tarihli Roma Antlaşması'nın hükümleriyle kurulmuş olup, merkezi Lüksemburg'da bulunan ve AB çerçevesinde bağımsız olarak yer alan AYB, genel olarak AB'nin dengeli büyümesine katkıda bulunacak yatırım projelerine kredi sağlamaktadır. AYB ayrıca, Akdeniz Ülkeleri ve Lome Konvansiyonu ülkelerindeki yatırım projelerini de desteklemektedir. AYB kredileri, öncelikle ulaştırma, haberleşme, çevre, enerji, sanayi, tarım ve hizmetler sektörüne sağlanmaktadır. AYB tarafından sağlanan kredi imkanları kamu ve özel sektöre yöneliktir (ECe).

Türkiye, 2000-2006 dönemi için Tablo 5'de gösterilen kredi imkanlarından yararlanabilecektir.

Tablo 5: 2000-2006 Döneminde Türkiye'nin Faydalanabileceği AYB Kredileri (Milyon Euro)

Dönem	Mali Çerçeve	Kredi tutar
2000-2003	Terra	600
2000-2006	Avrupa-Akdeniz Ortaklığı	6425
2001-2006	Akdeniz Ortaklığı paketi	1000
2000-2004	Yeni kredi paketi	450
2000-2003	Katılım öncesi paketi	8500

Kaynak: Köstepen, 2001: 37

Akdeniz ülkelerine yönelik AYB kaynaklı bir kredi programı olan EURO-MED programının ikincisi 2000-2006 dönemi için planlanmış ve 6.425 milyon Euro'luk bir bütçeye sahip olması öngörülmüştür. Türkiye bu miktardan yılda 210 milyon Euro olmak üzere yedi yılda toplam 1.470 milyon Euro tutarında bir seviyeye kadar yararlanabilecektir (Karauçak, 2000: 42)

Deprem zararlarını karşılamaya yönelik olarak oluşturulan bu paket kapsamında Türkiye'ye 600 milyon Euro tutarında AYB kredisi açılmıştır. Bunun 150 milyon Euro'luk kısmı KOBİ'lere ayrılmıştır. Deprem kredisinin 450 milyon Euro'luk kısmının her biri 150 milyon Euro'luk üç bölümde

verilmesi kararlaştırılmış ve 2000 yılı içinde bu kısmın toplam 300 milyon Euro'luk ilk iki dilimi ile KOBİ'lere ayrılan kısmın 75 milyon Euro'luk ilk dilimine ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır (Gençkol, 2003: 179).

Gümrük birliğinin güçlendirilmesi (özellikle enerji, iletişim, ulaştırma altyapıları ve sanayi alanlarındaki projeler) için 2001-2004 döneminde AYB'den finanse edilmek üzere, Türkiye'ye yönelik 450 milyon Euro bütçeli bir kredi programı oluşturulmuştur. Özel Eylem Programı kapsamında 90 milyon Euro tutarında ilk kredi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) Silivri'de inşa edilecek doğalgaz stoklama projesi tesisleri için verilmiştir (Bilici, 2004: 99).

Katılım öncesi yardımlar kapsamında, aday ülkelerin kullanımına açılan toplam 8.5 milyar Euro'luk kredi paketinden, Guvernörler Kurulunun Mayıs 2001'de Türkiye'yi de dahil etmesiyle birlikte, Türkiye de yararlanabilecektir. Ükelere belirli oranda paylar ayrılmamış olan bu paketten verilecek olan kredi miktarı, ülkelerin hazırladıkları projelere ve bunların onaylanmasına bağlı olarak belirlenecektir (Gençkol, 2003: 180).

2001 yılında Türkiye ile diğer Akdeniz ülkelerini Avrupa'ya bağlayan yatırım projelerinde kullanılabilecek olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kolaylığı için 1 milyar Euro tutarında kredi miktarı öngörülmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu 12 Akdeniz ülkesinin istifadesine açık olan bu fonla, AB ile söz konusu ülkeler arasındaki bölgesel bütünleşmeyi kuvvetlendirecek yatırım projelerinin finansmanı desteklenmektedir (Bilici, 2004: 99).

D. 2007-2013 Mali Perspektifi

Komisyon 2000-2006 sonrasındaki perspektifi oluşturmak için 2003 yılında çalışmalara başlamış ve 10 Şubat 2004 günü 2007-2013 arasındaki 7 yıllık dönemi kapsayacak yeni mali perspektifle ilgili bildirimini Konsey'e ve Avrupa Parlamentosu'na sunmuştur. Ancak 27 üyeli Birliği dikkate alarak ortaya konulan bu yeni mali perspektif ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. AB bütçesine net katkıda bulunan ülkeler bütçe tavanının AB GSMH'nin % 1'ni aşmamasını savunurken, özellikle 1 Mayıs 2004'den itibaren Birliğe üye olacak ülkeler bütçeden alacakları payların azalacağını dikkate alarak tavanın bu şekilde düşürülmesine karşı çıkmakta ve tavanın Komisyonun önerdiği gibi % 1.24 olarak kabul edilmesini istemektedir (Aydın, 2004). Bu mali plana Türkiye'nin dahil olması ise 2014'den itibaren uygulanacak bütçe yapısı içinde mümkün olacaktır (Bilici, 2004, 236).

İlk üç mali planda olduğu gibi, AB'nin temel siyasal tercih ve önceliklerini yansıtacak olan yeni mali perspektif taslağındaki öncelikler konusunda Komisyon çevrelerince aşağıdaki hususlar vurgulanmaktadır (Aydın, 2004):

- i. Yeni mali perspektifte "Avrupa Vatandaşlığı", Avrupa kültürünü ve çeşitliliğini güçlendirecek şekilde, öncelikli bir konu haline getirilmiştir.
- ii. Yeni mali perspektifte en önemli başlıklardan birisi sürdürülebilir büyüme olarak tesbit edilmiştir. Bu doğrultuda yeni mali perspektifin temel hareket noktasının, Lizbon Stratejisi'nde öngörülen 2010 yılında AB'yi dünya'nın en büyük bilgiye dayalı rekabetçi ekonomisi haline getirme hedefinin olduğu belirtilmiştir.
- iii. Doğal kaynakların kullanımı konusu da yeni perspektifte ele alınmış ve şimdiye kadar ayrı bir harcama kalemi olan ve bütçeden en yüksek payın ayrıldığı Tarım, artık kendi başına ayrı bir kalem olmaktan çıkarılmıştır.
- iv. Yeni mali perspektifte özgürlük, güvenlik ve adalete de artan bir pay ayrılmış ve topluluk politikalarının yoğunluk kazanmasına paralel olarak sığınma, göç gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.
- v. Son olarak AB'nin bu yeni önceliklerinin uygulamaya konabilmesi için AB Bütçesinin 2013 yılında 153 milyar Euro olması öngörülmektedir. (Bu rakam 2006 harcama planlamasına kıyasla % 31 daha yüksektir).

Taslağa göre yeni mali perspektif; sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakların korunması ve yönetimi, vatandaşlık, özgürlük, güvenlik ve adalet, küresel ortak olarak AB (dış ilişkiler), idari harcamalar gibi 5 ana harcama kaleminden oluşmaktadır (ECb).

Türkiye'ye 2007-2013 yılları arasında yapılacak olan hibe niteliğindeki katılım öncesi yardımlar ise 4 nolu harcama kalemi başlığından öngörülmekte ve yapılacak bu hibe yardımının toplam 6 milyar Euro civarında olması beklenmektedir. Bir önceki mali perspektifte (2004-2006) 3 yıl için bu miktarın 1 milyar 50 milyon Euro olduğu dikkate alındığında hibe yardımlarında ciddi bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak, bu hibe yardım miktarı diğer aday ülkeler ayrılan tahsisatlarla karşılaştırıldığında, Türkiye'ye ayrılan miktarın oransal olarak az olduğu ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2004).

IV. TÜRKİYE'YE YÖNELİK MALİ YARDIMLARIN ADAY ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

AB kurulduğu tarihten itibaren dört genişleme evresi geçirmiştir. Mart 1998 tarihinde ise resmi olarak beşinci genişleme evresi başlamıştır. Bu evre 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesinin yanı sıra Kıbrıs, Malta ve Türkiye'yi de içine almıştır (ECh).

2004 yılının Aralık ayında Brüksel'deki AB Konseyi Zirvesi'nde, Konsey, 2004 yılı İlerleme raporu ve tavsiyesi ışığında, komisyon tarafından belirlenen altı başlık altındaki hukuksal düzenlemeyi yürürlüğe koyması

şartıyla Türkiye'nin, Kopenhag siyasi kriterlerini katılım müzakerelerine başlamak açısından yeterli ölçüde karşıladığına karar vermiştir. Bu şekilde Türkiye bir aday ülke olarak diğer aday ülkelerle eşit statüye sahip olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin de AB mali yardımlardan da diğer aday ülkelerin yararlandığı oranda yararlanma hakkı ortaya çıkmıştır (İKV).

Aday ülkelere yapılan yardımları analiz etmeden önce bu aday ülkeler hakkında bazı temel göstergelere bakmak yararlı olacaktır.

Tablo 6 : Aday Ülkelerin 2000 Yılına Ait Bazı Temel Göstergeleri

	Nüfus (Milyon)	Yüz Ölçümü (1000 Km2)	Tarımsal Alan (1000 H)	Sağ.P. Kb. Gsyih (Euro)	İhr/İth (%)	İhracat İçinde AB Payı (%)	İthalat İçinde AB Payı (%)	AB'nin Ticaret Dengesi (Milyon Euro)
Bulgaristan	8.2	111	6.251	5400	74.1	51.2	44.1	146
G. Kıbrıs	0.8	9		18500	12.2	47.7	55.9	2.098
Çek Cum	10.3	79	4.279	13500	90.1	68.6	61.9	2.330
Estonya	1.4	45	1.433	8500	74.5	76.5	62.6	94
Macaristan	10	93	5.854	11700	87.6	75.1	58.4	1.086
Letonya	2.4	65	2.485	6600	58.5	64.6	52.4	118
Litvanya	3.7	65	3.489	6600	69.8	47.9	43.3	403
Malta	0.4	0.3	9	11900	71.9	33.5	59.9	1.773
Polonya	38.6	313	18.413	8700	64.7	69.9	61.2	10.530
Romanya	22.4	238	14.809	6000	78.8	63.8	56.6	1.061
Slovakya	5.4	49	2.441	10800	92.8	59.1	48.9	-434
Slovenya	2	20	518	16100	86.4	63.8	67.8	1.818

Türkiye	65.3	77.5	39.050	6.400	50.9	52.3	48.8	12.266
---------	------	------	--------	-------	------	------	------	--------

Kaynak: Gençkol, 2003: 193

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi nüfus, yüz ölçüm, tarımsal alan gibi göstergelerde diğer aday ülkelerden önde olan Türkiye, ticari açıktaki diğer ülkelerin oldukça ilerisinde ve kişi başına düşen gelir başlığında ise sondan üçüncü sırada yer almaktadır.

1990-2006 döneminde Topluluğun genel bütçesinden 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesine PHARE, ISPA ve SAPARD Programları kapsamında aktarılması planlanan mali yardım miktarı aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: 1990-2006 Döneminde Avrupa Toplulukları Genel Bütçesi'nden Genişlemeye Ayrılan Hibe Nitelikli Mali Yardımlar (Milyon Euro- Türkiye Hariç)

Katılım Öncesi Harcamalar				
	1990-1999	2000-2003	2004-2006 (Romanya ve Bulgaristan)	Toplam (2000 Fiyatları)
	10 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi İçin (Çek Cumh., Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan)			
PRARE	6.767	6.240	4.680	17.687
ISPA	-	4.160	3.120	7.280
SAPARD	-	2.800	1.560	4.360
Ara Toplam I	6.767	13.200	9.360	29.327
Yıllık Ortalama Mali Yardım	677	3.300	3.120	1.833

Tablo 8: AB'ye Üye Olan 10 Ülke İçin Katılım Sonrası Harcamalar

(Çek Cumh. Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Güney Kıbrıs, Malta)	
Tarım Harcamaları	9.791
Yapısal Harcamalar	21.847
İç Politikalar	4.148
İdari Harcamalar	1.673
Alt Toplam II	37.459
Yıllık Ortalama Mali Yardım	12.486
	1990-2006
Toplam Mali Yardım (I+II)	66.7
Yıllık Ortalama Mali Yardım	4.174

Kaynak: ABGS ve Karabacak, 2004: 101

Tablo 7 ve 8'da görüldüğü gibi 1990-2006 döneminde Topluluğun genel bütçesinden 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesine PHARE, ISPA ve SAPARD Programları kapsamında aktarılması planlanan mali yardım miktarı 29.3 milyar Euro'yu bulmuştur. Buna ilaveten, 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olan ülkelere, topluluk bütçesinden aktarılması planlanan miktar 37.5 milyar Euro'dur. Böylece 1990-2006 döneminde 12 ülkeye yapılan mali yardım miktarı 66.7 milyar Euro'ya ulaşmıştır.

Türkiye'ye yönelik hibe nitelikli yardımların 40 yıllık toplamı ise aşağıda belirtildiği gibidir.

Tablo 9: 1964- 2004 Döneminde Türkiye'ye Sağlanan Hibe Nitelikli Mali Yardımlar

Türkiye'ye Yapılan Hibe Nitelikli Yardım Başlığı veya Konusu	Toplam Miktar (Milyon Euro)

1964-1999	
MEDA (1996-1999)	367
Deprem Yardımları	55
Özel Yardım Paketi (Göçlerle İlgili)	75
Türk Sivil Toplum Kuruluşları, İnsan Hakları ve Sivil Toplumun Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetler (1996-1999)	4.5
Uyuşturucu İle Mücadele Faaliyetleri (1996-1999)	0.76
Nüfus Politikaları ve Aile Planlaması Faaliyetleri (1992-1998)	3.3
"Life -Üçüncü Ülkeler" ve Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çevre" Programları Kapsamında Desteklenen Çevre Projeleri (1992-1999)	4.92
HIV-AIDS ile Mücadele Kapsamındaki Girişimler (1994-1998)	0.68
Türkiye'de Şap Hastalığının Önlenmesi	0.23
Toplam I	526.3
2000-2004	
2000 Yılı İçin (MEDA II + Gümrük Birliği'nin Güçlendirilmesine Yönelik AB Stratejisi + Akdeniz Ülkelerinde Rehabilitasyon Programı)	209
2001 Yılı İçin (MEDA II + Gümrük Birliği'nin Güçlendirilmesine Yönelik AB Stratejisi+ Akdeniz Ülkelerinde Rehabilitasyon Programı)	214
2002 Yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği Programı	126
2003 Yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği Programı	144
2004 Yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği Programı	237.5
Toplam II	930.5

Toplam I +II	1.456.8
---------------------	----------------

Kaynak: ABGS ve Karabacak, 2004: 103

Türkiye'ye yapılan mali yardımların değerlendirilmesi yapıldığında, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Türkiye'ye yönelik hibe nitelikli yardımların 40 yıllık toplamı 1.456 milyar Euro'dur. Oysa 1990-2006 dönemi içinde Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde PHARE, ISPA ve SAPARD programı kapsamında ayrılan mali yardımların yıllık ortalaması 1.8 milyar Euro'dur. Üstelik aday ülkelere yönelik en önemli yardım mekanizması olan PHARE, ISPA ve SAPARD programlarına Türkiye dahil edilmemiştir. Toplulukla ilişkileri sadece 1990'lı yıllarda başlamış ve 10 tanesi 2004 tarihinde üye olmuş ülkelere sağlanan mali yardımlarla Türkiye'ye sağlanan mali yardımlar karşılaştırıldığında Türkiye'nin bu ülkelerin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Üstelik 40 yıl boyunca Türkiye'ye sağlanan bu hibe nitelikli toplam mali yardımların yarısından fazlası 1999 Helsinki Zirvesinde tanınan adaylık statüsünden sonra gerçekleşmiştir.

Türkiye'ye yapılan bu hibe nitelikli mali yardımlar, nüfus dikkate alınarak değerlendirildiğinde çok daha belirgin bir farkın söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim adaylık öncesi dönemde Türkiye'ye verilen hibe yardımları kişi başına 1 Euro iken bu oran Polonya için 9, Romanya için 10, Macaristan için 12 ve Bulgaristan için 15 Euro olmuştur. Adaylık döneminde ise Türkiye'ye yapılan bu mali yardımlar kişi başına 3.8 Euro olurken, diğer aday ülkelere yapılan mali yardımlar kişi başına ortalama 10 Euro olarak gerçekleşmiştir (Karabacak, 2004:104).

Türkiye'ye yapılan mali destek, genişleme sürecine ayrılmış krediler açısından değerlendirildiğinde durumun hibe niteliğinde yapılan mali yardımlardan pek de farklı olmadığı görülmektedir.

Tablo 10: 1990-2002 Döneminde Avrupa Yatırım Bankası'ndan Genişlemeye Ayrılan Krediler

	1990-1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1990-2002
Estonya	93	20	-	25	42	35	-	215
Letonya	31	20	44	98	10	5	-	208
Litvanya	201	7	40	84	10	55	-	397

Polonya	1.406	355	715	347	941	1.144	-	4.908
Çek. Cumh.	917	540	270	270	385	390	155	2.927
Slovakya	352	262	51	270	242	79	-	1.256
Macaristan	872	35	375	170	240	483	-	2.175
Romanya	808	142	435	395	853	40	333	3.006
Slovenya	150	45	140	375	65	223	-	998
Bulgaristan	266	60	225	128	160	130	-	969
Toplam	5.096	1.486	2.295	2.162	2.948	2.584	488	17.059
GKRY	-	55	80	200	-	50	-	385
Malta	-	3	-	-	-	25	-	28
Toplam	5.096	1.544	2.375	2.362	2.948	2.659	488	17.472
Türkiye	340	95	32	90	575	370	90	1.592
Genel Toplam	5.446	1.639	2.407	2.452	3.523	3.029	578	19.064

Kaynak: ABGS

Tablo 12'de da görüldüğü gibi Türkiye'ye 1990-2002 döneminde verilen kredi tutarı 1.592 milyon Euro'dur. İlaveten 1990 yılı öncesinde mali protokoller ve tamamlayıcı protokoller çerçevesinde verilen kredi tutarı 752 milyon Euro'dur. Böylece Türkiye'nin toplulukla ilişkisinin başladığı tarihten 2002 yılına kadar almış olduğu kredi toplamı 2.344 milyon Euro'dur. Oysa 1990-2002 döneminde Polonya, Romanya ve Çek Cumh. sağlanan kredi miktarı sırasıyla 4.908, 3.006 ve 2.927 milyon Euro tutarındadır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin toplulukla ilişkisinin başladığı dönemden 2002 dönemine kadar sağlanan kredi miktarı 1990-2002 döneminde Polonya, Romanya ve Çek Cumh. sağlanan kredi miktarının çok gerisinde kalmıştır (ABGS).

V. SONUÇ

Avrupa Birliği ülkelerinin her birinin farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahip olması, Birliğin zayıf bölgelere yardımda bulunmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, başta bütçesinden sağlanan hibe yardımları ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından sağlanan ayrıcalıklı krediler olmak üzere Birlik üyelerine ve aday ülkelere çeşitli mali yardımlarda bulunmuştur. Bunun sonucunda Avrupa Birliği'nin zayıf ekonomili ülkeleri zaman içerisinde kayda değer ekonomik gelişmeler göstermiştir. Buna örnek olarak İtalya, İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın ekonomik performansı gösterilebilir.

Türkiye, AB ile ortaklık yaratan Ankara Anlaşmasının imzalandığı 1963 yılından günümüze kadar Birlik ile ekonomik, sosyal ve siyasi alanda sürekli işbirliğine girmiş ve bu doğrultuda Birliğin mali yardım imkanlarından yararlanmıştı. Ancak işbirliğine ilişkin diğer konularda olduğu gibi, mali işbirliği alanında da Türkiye için diğer ülkelere farklı bir takım usul ve şartların getirilmiş olması, Türkiye'nin Avrupa Birliği mali yardımlarından yeterli ölçüde yararlanmasını güçleştirmiştir. Gerçekten de Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik yapacağı yardımların bir çoğu ya Yunanistan'ın vetosuna takılmış ya da zaman zaman Avrupa Birliği - Türkiye ilişkilerinde ortaya çıkan siyasi sorunlar nedeniyle askıya alınmıştır.

Kopenhag Zirvesi sonucunda Türkiye'ye yönelik mali yardımlarda belli bir ölçüde iyileşme ve artış yaşanmışsa da diğer aday ülkelere yapılan mali yardımlarla karşılaştırıldığında yapılan bu mali yardımların son derece yetersiz oluşu ve Türkiye'nin haksızlığa uğradığı görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri Birliğe aday tüm ülkelere daha eski olmasına rağmen Türkiye'ye yapılan mali yardım miktarı diğer aday ülkelere yapılan yardım miktarının çok gerisinde kalmıştır. Nitekim Avrupa Birliği ile ilişkileri sadece 1990 yılında başlayan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri 10 yıl gibi kısa bir sürede Birlikten Türkiye'nin 40 yıl boyunca aldığı yardımların çok üstünde bir yardım almıştır.

1990-2006 döneminde Topluluğun genel bütçesinden 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesine PHARE, ISPA ve SAPARD Programları kapsamında aktarılması planlanan mali yardım miktarı 66.7 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde PHARE, ISPA ve SAPARD programı kapsamında ayrılan mali yardımların yıllık ortalaması 1.8 milyar Euro'dur. Oysa 2004 yılı itibarıyla Türkiye'ye yönelik hibe nitelikli yardımların 40 yıllık toplamı 1.456 milyar Euro'dur. Üstelik aday ülkelere yönelik en önemli yardım mekanizması olan PHARE, ISPA ve SAPARD programlarına Türkiye dahil edilmemiştir. Bu durum Türkiye'ye

sağlanan mali yardımların toplulukla ilişkileri sadece 1990'lı yıllarda başlamış ve 10 tanesi 2004 tarihinde üye olmuş ülkelere sağlanan mali yardımların oldukça gerisinde kaldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Birlik ile mali ilişkilerine Avrupa Yatırım Bankası'nın genişleme sürecine ayrılmış kredileri açısından bakılığında durumun hibe nitelikli mali yardımlardan farklı olmadığı görülmektedir. Nitekim 1990-2002 döneminde Polonya, Romanya ve Çek Cumh. Sağlanan kredi miktarı sırasıyla 4.908, 3.006 ve 2.927 milyon Euro tutarında gerçekleşirken aynı dönemde Türkiye'ye verilen kredi tutarı 1.592 milyon Euro olmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye'ye sağlanan kredi miktarı 1990-2002 döneminde Polonya, Romanya ve Çek Cumh. sağlanan kredi miktarının çok gerisinde kalmıştır.

Öte yandan Türkiye AB mali yardımlarından yararlanma noktasında sadece Birliğe yeni aday ülkeler karşısında haksızlığa uğramamış, bunların yanında Akdeniz Yardım Fonu'ndan yardım alan Rusya, Mısır, Suriye, Fas ve Cezayir gibi 3. ülkelerin de gerisinde kalmıştır.

KAYNAKÇA

Arakon, Maya (2002), "Avrupa Akdeniz Ortaklığı Mali Aracı MEDA ve Türkiye", İstanbul: İKV Yayınları No: 169, Haziran

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), "Türkiye-AB Mali İşbirliği", <http://www.euturkey.org.tr/abportal/defaultcontent.asp?CID=617&VisitID={BDFABFC5-3D58-42DD-88A9-7601EB526A4F}&Timer=39611,86>, (11.04.2004)

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (AKTT), "AB-Türkiye İlişkileri", <http://www.deltur.cec.eu.int/ei-prehel.html>, (15.08.2005)

Avrupa Komisyonu Web Sayfası, (14.11.2004);

- <http://Europa.eu.int/comm/enlargement/pas/PHARE/intro.htm#11>

- http://www.Europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/regions2_en.htm

- http://www.Europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/regions5_en.htm

- http://www.Europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/regions4_en.htm

- http://www.Europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/regions6_en.htm

Aydın, Ali Kemal (2004), "AB Bütçesi: Hazırlanması, Gelir Kaynakları, Gider Kalemleri ve Denetimi", Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı- XIII

- Bilici, Nurettin** (2002), "AB'de Mali yardım Kavgası Türkiye'de Başka Kavgalar", Asomedy, Ankara Sanayi Odası, Nisan <http://www.aso.org.tr/asomedy/nisan2002/dosyanisan2002.html>, (14.05.2002)
- Bilici, Nurettin** (2004), Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi Mali Konular, Vergilendirme), Ankara: Seçkin Yayınları
- Bülent, Ferik** (2004), "AB Devlet Yardımları Politikası ve Türkiye'de Devlet Yardımı Uygulamaları", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 31
- Cox, Aidan and Jenny Chapman** (1999), "The European Community External Cooperation Programmes, Policies, Management and Distribution", Overseas Development Institute, London
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)** (1999), "AB ve Türkiye", <http://www.dtm.gov.tr>, (25.04.2005)
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)** (1993), "Avrupa Topluluğu İle İlişkiler", Ankara: DPT Yayını, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>, (12.08.2004)
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)** (1998), "AB Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği", Ankara: DPT Yayını,
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)** (2000), "Türk Üyeleri İçin Hazırlanan Not", Türkiye-AT Karma Parlamento Komisyonu, Ankara: DPT Yayını
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)** (2002) "Avrupa Birliği ve Türkiye", Ankara: Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Kasım
- Dura, Cihan** (1997), "AB'nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri", Hazine Dergisi, Sayı 8, Ekim
- Eriş, Meral Gezgin** (2000), "Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin AB'ne Entegrasyonu", Yeni Türkiye, Sayı 35, Kasım- Aralık
- European Commision (ECa)**, "Budget of European Union" <http://Europa.eu.int/comm/gds/budget/index.en.htm>, (11.09.2004)
- European Commission (ECb)**, "Financial Assistance", http://europa.eu.int/comm/enlargement/financial_assistance.htm, (07.06.2005)
- European Commission (ECc)**, "General Budget of the European Union", For The Financial Year 2003, Brussel, Official Publication, January
- European Commission (ECd)** (2002), "Annual Report on the Implemetation of the Eropean Commission's External Assistance", Europe Aid Co-Opeartion Office

- European Commission (ECe)**, (2000), "Turkey: 2000 Accession Partnership", Luksenburg
- European Commission (ECf)** (2001) "Final Report, Eva-EU Association, Evaluation of Financial Assistance For the Mediterrenean Countries", Managed by the EIB on Behalf of the EC, May
- European Commission (ECg)** (2001) "MEDA Annual Financing Plan For Turkey, Final Version", Directorate General Enlargement, Turkey Team
- European Commission (ECh)** (2002), "The Enlargement Process and the Three Pre-Accession Instruments: PHARE, ISPA, SAPARD", Enlargement Directorate, General, February
- European Union (EUa)**,
http://eu.int/comm/regional_policy/intro/regions2_enhtm (11.07.2004)
- European Union (EUb)** (2004), "The Enlargement of The European Union" http://www.auswaertiges-t.de/www/en/eu_politik/vertiefung/erweiterung_html, (11.09.005)
- Gençkol, Metin** (2003), "Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye", Ankara: DPT Yayın no: 2679, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/genckolm/malipoli.pdf>, (05.08.2005)
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)**, "Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği", <http://www.ikv.org.tr/maliisbirligi.php>, (10.11.2004)
- Kaplan, Baturalp** (2002), "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği Süreci", Türkiye ve Siyaset Dergisi, Mayıs- Haziran
- Karabacak, Hakan** (2004), "Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye İle İşbirliği", Maliye Dergisi
- Karaca, Nil** (2002), "Avrupa Birliği Bütçe Sistemi", Avrupa Komisyonunun "The Community Budget: Facts in-Figures" Adlı Makalenin Çevirisi, Maliye Dergisi, Sayı 141, Eylül-Aralık
- Karaçak, Şebnem** (2000), "AB'nin Türkiye'ye Yönelik Mali Yardımları", İKV Dergisi, Sayı 147, Eylül-Aralık
- Karluk, Rıdvan** (2002), AB ve Türkiye, İstanbul, Beta Yayınevi
- Koç, Yasemin**, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", www.turkis.org.tr/turkiyeab.doc, (01.05.2004)
- Köstepen, Can** (2001), "AYB ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkanları", İstanbul: İKV No: 166, Ekim

- Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı** (2004), "Türkiye – Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali İşbirliği ve Proje Yönetimi Yaklaşımı", Ankara: MB Yayını
- Morgil, Orhan**, "Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri", http://www.ceterisparibus.net/ab/ab_makaleler.htm, (17.09.2005)
- Oktayer, Nağihan** (2002), "Türkiye'nin Avrupa Birliği Bütçesine Muhtemel Katkıları", AB'ye Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu, 17. Maliye Sempozyumu, 22-25 Mayıs 2002, Antalya
- Ormanoğlu, Burhan** (2005), "Avrupa Birliği Öncesi Mali Yardımları Kapsamında Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemi", Vergi Raporu, Nisan-Mayıs- Haziran
- Pinheiro, Joao de Deus** (1998), "The Future of EU Development Cooperation: What dealsbetween the EU and the ACP States? Partners for Development", Bonn, Kasım, <http://Europa.eu.int/comm/development/speeches/en/981116.htm>, (04.11.2004)
- Polat, Necip** (2004), "Avrupa Birliği- Türkiye Mali İşbirliği ve Sayıştay'ın Topluluk Kaynakları Üzerindeki Denetimi", Sayıştay Dergisi, Sayı: 52
- Şahin, Rağıp** (1998), "Avrupa Birliği Bütçesi - Fonları Ve Türkiye'nin Tam Üyeliği" Ankara: DPT Yayını, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.html>, (10.05.2005)
- Sakal, Mustafa ve Metin Ay** (2004), "Avrupa Birliğinde Yapısal Fonlar ve Mali Yardımlar", İstanbul: Avrupa Birliği Üzerine Yayınlar
- Şeker, Mevlüdiye** (2004), "Avrupa Birliği'nin Finansal Açından Türkiye'ye Yönelik Hibe Faaliyeti ve Bir Karşılaştırma", Finans-Politika ve Ekonomik Yorumlar, Sayı: 480, Mart
- TOBB**, "AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme", <http://www.tobb.org/abm/raporlar/rapor2.doc>, (04.10.2004)
- TÜSİAD** (2004), "Türkiye – AB Gümrük Birliği İlişkilerinde Son Durum", www.tusiad.org, (07.11.2004)
- World Bank** (2001), World Development Indicators CD-ROM
- World Socialist Web** (2004), "Site European Union Agrees On Terms For Membership Negotiations With Turkey", <http://www.wsws.org/articles/2004/dec2004/turk-d23.shtml>, (10.04.2005)